

مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، سازمانی پویا در جهت توسعه پایدار سواحل مکران

هادی اعظمی^۱، حسین سمیعی اصفهانی^{۲*}، محسن امیری^۳

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیای دانشگاه فردوسی مشهد

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد،
samieiesfahany.hossein@stu.um.ac.ir

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

ایران با داشتن بیش از ۷۰۰ کیلومتر نوار ساحلی در شمال دریای عمان، به نام سواحل مکران به دلیل داشتن جامعیت در معیارهای منابع زیستی، ژئومورفولوژیکی و موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد، مزیت‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی، امنیتی، نظامی، دسترسی و ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی، دارای وزن ژئوپلیتیکی بالا می‌باشد. البته عواملی چون افزایش جمعیت و به همراه آن افزایش بهره‌برداری‌ها که خود ناشی از سوء مدیریت است، سبب بروز پیامدهای زیست‌محیطی از جمله، انواع آلودگی، کاهش تنوع زیستی، کاهش منابع زنده، تخریب زمین‌های ساحلی و ... شده است که در کوتاه و بلندمدت شرایط زیست ساکنان بومی و محلی را با خطر جدی مواجه می‌کند و خود می‌تواند زمینه‌ساز بروز تنش و به خطر انداختن امنیت ملی کشور شود. مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی (ICZM)، فرآیندی است که می‌تواند در صورت اجرا شدن کلیه اهداف آن، ضمن حفظ ویژگی‌های اکولوژیک مناطق ساحلی، وزن ژئوپلیتیکی ایران را در سواحل مکران افزایش دهد. این مقاله با روش تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای در پی تبیین و ارائه مدلی برای مدیریت فضایی مناطق سواحل مکران است. مدل ارائه شده، نوعی سامانه پشتیبانی تصمیم‌گیری است، که از سه مرحله پایگاه داده‌ای، تصمیم‌گیری و منفعت تشکیل شده است. در مرحله پایگاه داده‌ای، داده‌های کلیه متغیرهای اجتماعی، اقتصادی، محیطی، سیاسی، امنیتی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی و بر همکنش آنها را دریافت می‌کند، تا در مرحله تصمیم‌گیری در مورد موضوع مشخص و چالش مربوطه در جهت رفع آن راه حل مناسب ارائه شود، و در نهایت در مرحله منفعت، در صورت تایید راه حل، کلیه ذی‌ربطان و ذی‌نفعان، منفعت خود را کسب کنند.

واژه‌های کلیدی: سواحل مکران، مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی (ICZM)، توسعه پایدار، وزن ژئوپلیتیکی، ژئواکونومی، ژئواستراتژیک.

۱- مقدمه:

سواحل به دلیل داشتن ویژگی‌های مطلوب، از هزاران سال پیش، تا به امروز محل پیدایش تمدن‌های انسانی بوده است و بشر همواره مناطق ساحلی را به‌عنوان مناطقی پرجاذبه برای سکونت مورد استفاده قرار داده است. این بدین صورت است که در

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

شروع قرن ۲۱، ۳/۷ میلیارد نفر و به عبارتی حدود دوسوم جمعیت کره زمین در حاشیه ۶۰ کیلومتری از دریا زندگی می کنند (دانه کار، ۱۳۸۸: ۲).

منطقه ساحلی فضایی اشتراکی از دو قلمرو جغرافیایی مستقل یعنی خشکی و دریا است. که تعیین کننده محدوده آن بیشتر به آثار متقابل آب دریا و زمین های خشکی ارتباط دارد. این نواحی، پویا، متغیر و متنوع هستند که تحت تأثیر فرآیندهای اقلیمی، دریایی و انسانی قرار دارند. مناطق ساحلی به دلیل دارا بودن منابع انرژی، منابع زنده، استقرار صنعت، تجارت و حمل و نقل کالا، گردشگری، کشاورزی، آبی پروری و ... بسیار حائز اهمیت اند (طرح جامع مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی ایران، ۱۳۹۳: ۳). امروزه گستردگی دامنه استفاده از محیط زیست ساحلی-دریایی و در نتیجه چالش های موجود بین واحدهای مختلف کاربر از ناحیه ساحلی در سه حیطه رقابت برای در اختیار داشتن منابع، تضاد در بهره برداری از منابع بیوفیزیکی و اولویت ها، منجر به دگرگونی چهره سواحل و زیستگاه های طبیعی آن گردیده است (دانه کار، ۱۳۷۹: ۳). تخمین زده شده است که تا سال ۲۰۲۰ نزدیک به ۷۵ درصد از جمعیت جهان در مناطق ساحلی ساکن خواهند بود (Edgren, 1993: 1). پذیرش مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی طی «اجلاس زمین» در ۱۹۹۲ ریودوژانیرو از سوی کشورهای ساحلی، بازتابی از وضعیت بحرانی است که در این نوارهای حیاتی کره زمین وجود دارد. چنان که شمار کشورهای ساحلی که تا سال ۲۰۰۲، این فرآیند را در دستور کارشان قرارداد، به ۱۴۵ کشور رسید (IOC, 2002) و تا پایان ۲۰۰۹، تقریباً تمام کشورهای ساحلی را در پوشش خود قرارداد.

علاوه بر مزایای مناطق ساحلی مذکور از بعد ژئوپلیتیک، ژئواستراتژی و ژئواکونومی برای کشورهای دارای این مناطق یک امتیاز مهم و یکی از شاخص های قدرت ملی محسوب می شود. در جنوب ایران، قسمت بیشتر توجهات به مناطق ساحلی خلیج فارس متمرکز شده است و کمتر سواحل مکران مورد توجه واقع شده است و این در حالی است که توسعه آینده کشور، به ویژه در نیمه شرقی تا حد زیادی به موقعیت های جغرافیایی مناطق ساحلی دریای عمان وابستگی دارد (خلیلی، ۱۳۹۰: ۲۰). کشور ایران به دلیل قرار گرفتن در جنوب غرب آسیا و قلب انرژی جهان، موقعیت منحصر به فرد استراتژیکی به جهت داشتن منابع فراوان نفت و گاز، نزدیکی به دریاهای آزاد و تنگه استراتژیک هرمز، سواحل مناسب برای تأسیس بندر و گذرگاه های نفتی و ... در تأمین انرژی دیگر کشورها داراست و در نقش آفرینی تأمین انرژی کشورها، می تواند از مهم ترین بازیگران سیاسی عرصه ژئوپلیتیک انرژی باشد و نقش مهمی در مقابل رقبای خود مخصوصاً قطر، ترکمنستان و روسیه در زمینه تولید گاز ایفا کند (شیخ عطار، ۱۳۸۵: ۱۲). به علاوه متغیرهای محیط زیستی، اقتصادی، اجتماعی مذکور به دلیل وجود برخی سواحل صخره ای و شاخص های ژئومورفولوژیکی سواحل مکران، فضایی مناسب برای تأسیس بندرها و پایگاه های نظامی ژئواستراتژیک محسوب می شود (زرقانی، ۱۳۹۱: ۱).

برای جلوگیری از مخاطرات زیست محیطی سواحل مکران، طراحی و اجرای مدل فضایی سازمان مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی جهت بهره گیری بهینه و پایدار از کارکردهای منطقه همراه با حفظ کیفیت زیستگاه الزامی است. به عبارتی پایداری سواحل دریاها به اعمال مدیریت مناسب مبتنی بر اصول و متغیرهای پایه بوم شناختی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، امنیتی و نظامی وابستگی دارد و مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی به صورت یک ابزار راحت، سریع و مفید به عنوان بخشی از آمایش سرزمینی که به صورت اختصاصی بر مناطق ساحلی تأکید دارد، مورد استفاده قرار می گیرد (Goneroglu, 2014: 4).

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

۲- روش تحقیق:

این مطالعه از نظر ماهیت شناسی، جزو تحقیقات توصیفی-تحلیلی محسوب می‌شود. ضمن استفاده از منابع کتابخانه‌ای در خصوص پهنه‌بندی مناطق سواحل مکران و همچنین تعیین مناطق حساس و تعیین کاربری آن‌ها، مدلی پویا برای مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی ارائه می‌دهد.

۳- مبانی نظری:

۳-۱- مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی (ICZM¹)

مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، فرآیندی خاص با اهداف پویا و پیچیده برای برنامه‌ریزی است که بر محل برخورد خشکی و دریا تمرکز دارد و بر برخی مفاهیم ثابت و متغیر، حفاظت از محیط‌زیست، اهداف اقتصادی و اجتماعی و روش‌های مدیریتی مشارکتی فعال برای مسائل و مشکلات تأکید نموده و از مبانی علمی قوی در این فرآیند استفاده می‌کند. همچنین مدیریت یکپارچه ساحلی را می‌توان فرآیندها و نهادهایی تعریف کرد که مناطق ساحلی از طریق آن‌ها و توسط مقامات دولتی، همراه با انجمن‌ها، صنایع، ارگان‌های غیردولتی و سایر طرف‌های ذی‌نفع، در چارچوب قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌های بین‌المللی و نیز توسط سنت‌ها، عادت‌ها و فرهنگ‌ها، مدیریت می‌شود تا شرایط اجتماعی-اقتصادی جوامعی که به مناطق مزبور و منابع حیاتی آن‌ها وابستگی دارند، بهبود یابد (فراهانی راد، ۱۳۸۶: ۸). در مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی باید به دو نوع یکپارچگی عمودی و افقی توجه کرد، به این ترتیب که یکپارچگی عمودی بین سلسله‌مراتب تصمیم‌گیرنده بین ذی‌نفعان و یکپارچگی افقی بین متغیرهای محیط‌زیستی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، سیاسی و نظامی باید صورت پذیرد (Mokhtari, 2008: 5). ارتباط مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی با آمایش سرزمین از آن جهت است که درصدد است با به‌کارگیری ابزارهای مناسب ضمن توجه هم‌زمان به محیط طبیعی و ساکنان مناطق ساحلی و همچنین موقعیت نسبی مناطق ساحلی، حفاظت از محیط‌زیست را با توسعه اقتصادی، ترکیب کند. به عبارتی ICZM هدف ساماندهی فضایی واحدهای کاربر مناطق ساحلی را دارد و قصد دارد عدالت اجتماعی در توزیع امکانات فضایی و اقتصادی را رعایت نماید (دانه‌کار، ۱۳۷۹: ۶). ایران دارای سواحل ارزشمند اقتصادی و محیط‌زیستی در دریای عمان است، و علی‌رغم وجود قابلیت‌های متنوع، با مشکلات بسیاری به شرح زیر مواجه است:

- تمرکز جمعیت در نواحی ساحلی و تهدید منابع طبیعی با ارزش این نواحی؛
- بهره‌برداری خصوصی از حقوق توسعه و منافع حاصل از آن؛
- کاهش تنوع زیستی و از دست دادن گونه‌های آسیب‌پذیر دریا و خشکی؛
- گسترش انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی در تمام مناطق ساحلی؛
- از بین رفتن آثار تاریخی؛
- ایجاد تضاد و ناهماهنگی و تزااحات میان منافع حاصل از انواع فعالیت‌های اقتصادی به‌واسطه بخشی‌نگری در طرح‌های توسعه؛
- محدود شدن دسترسی عمومی به سواحل و بهره‌مندی از منافع آن.

¹ Integrated Coastal Zone Management

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

با وجود، تدوین و اجرای ضوابط و مقررات گوناگون برای استفاده بهینه از این مناطق کشور ایران به دلیل فقدان قوانین و مقررات مناسب و ابهام در قوانین و مقررات موجود، توسعه بی‌رویه جمعیت و شهرنشینی مشکلاتی بسیاری در این مناطق به وجود آورده است. بنابراین ساماندهی و ضابطه‌مند نمودن استقرار فعالیت‌ها در این مناطق باید در اولویت برنامه‌های توسعه کشور قرار بگیرد و سیاست‌ها و برنامه مدونی برای استفاده مطلوب و بهینه از آن‌ها اجرا شود. با این رویکرد، بدون شک مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، از مهم‌ترین گام‌ها در سطوح محلی و بین‌المللی در پاسخ به انواع مشکلات سواحل و دریاهاست که در اواخر قرن بیستم به اوج رسیده است و بخش مهمی از دستور کار جهانی در قرن بیست‌ویک را به خود اختصاص داده است و ایران از این قاعده مستثنی نیست (اخلاقی فیض آثار، ۱۳۸۸: ۴). تفاوت در اندازه ساحل، مورفولوژی ساحلی، اقلیم و آب‌وهوا، تفاوت در اولویت‌بندی مشکلات و تفاوت در ساختار سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و امنیتی سبب تفاوت در رویکردهای مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی در سطوح محلی، منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای (کشورهای هم‌جوار) و بین‌المللی شده است، و وجه اشتراک همگی آن‌ها در مفهوم ساحل است (کریمی پور، ۱۳۸۸: ۹).

۲-۳- ژئواکونومی

در دوران جنگ سرد، قلمروهای ژئواستراتژیک بر اساس اهداف نظامی تعیین می‌شد، در نتیجه مناطق ژئوپلیتیک نیز می‌بایست توجه‌کننده اهداف نظامی باشند، ولی امروزه قلمروهای ژئواستراتژیک باید توجهی اقتصادی-نظامی داشته باشد. ادوارد لوتواک در سال ۱۹۹۰، این پارادایم را با مفهومی گسترده وارد علوم جغرافیایی و سیاسی کرد. ژئواکونومی از ترکیب سه عنصر جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته است که این مفهوم بخشی از اندیشه‌های علم ژئوپلیتیک است. در حقیقت قرن بیست و یکم، قرن تسلط مفاهیم جدیدی چون ژئواکونومی است و دوران اندیشه «ژئواکونومی» عصر جدیدی است که ایفای نقش کشور وابسته به متغیر اقتصادی آن‌ها است، و بازیگری سیاسی آن‌ها همگی در گرو توان اقتصادی است، که به‌موجب آن بازیگر (ان) منطقه‌ای نظام اقتصاد جهانی به‌عنوان تولیدکننده انرژی، یا توزیع‌کننده یا بازیگر تسهیل‌کننده توزیع و یا حلقه‌های مکمل این نظام درهم‌تنیده پیوند خورده‌اند (نامی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲). در حال حاضر «انرژی متغیر تأثیرگذاری در تدوین استراتژی‌ها» به حساب می‌آید، به‌عبارت‌دیگر در قرن بیست و یکم مناطقی که دارای انرژی هستند با محل عبور آن مورد توجه می‌گیرند در مفهوم جدید ژئوپلیتیک مناطق جغرافیایی در بعد توزیع منابع مولد انرژی با محوریت نفت و گاز نقش حائز اهمیت بازی می‌کنند (عزتی، ۱۳۸۴: ۲۴). در این میان منطقه خاورمیانه و در قلب آن ایران، دارای موقعیتی حساس و منحصر بفرد در استراتژی انرژی و قلمروهای ژئواکونومیک و ژئواستراتژی در قرن بیست‌ویک می‌باشد و این به دلیل تأثیر هم‌زمان دو متغیر اقتصاد و در کنار آن قدرت نظامی است. در واقع ادغام این دو عامل به قلمروهای جغرافیایی، محدوده قلمروهای ژئواستراتژی جدید را تعیین می‌کند (نامی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳).

۳-۳- ژئواستراتژی

ژئواستراتژی علم کشف استراتژی در محیط جغرافیایی است که هدف آن پرداختن به تعیین قلمرو جغرافیایی استراتژی‌های نظامی، در جهت بهینه‌ترین شیوه هدایت و انجام عملیات نظامی است. در تعیین استراتژی‌های نظامی دودسته عوامل دخیل هستند، یک دسته عوامل ثابت‌اند و دیگری عوامل متغیرند که از جنگی به جنگ دیگر و حتی در طول درگیری تغییر می‌کند که فرد طراح نظامی برای ارزیابی نتایج وضعیت جنگ باید آن‌ها را به‌خوبی بشناسد (زرقانی، ۱۳۹۱: ۲).

۴-۳- وزن ژئوپلیتیکی

جمع جبری عوامل قدرت ملی (سرزمینی، نظامی، سیاسی، اقتصادی، علمی-تکنولوژیک، اجتماعی، فرهنگی، فضایی و فرامرزی) را وزن ژئوپلیتیک می‌گویند. به عبارت دیگر عوامل مثبت و منفی در قدرت ملی را وزن ژئوپلیتیک می‌گویند. این اصطلاح یا منزلت ژئوپلیتیک در مجموعه‌ای از کشورها و یا در نظام ژئوپلیتیک جهانی و منطقه‌ای نشان داده می‌شود. هر چه قدر وزن و منزلت ژئوپلیتیک در کشوری افزایش پیدا کند، اعتبارش در بین کشورهای بزرگ‌تر، هم‌تراز و کوچک‌تر بالا می‌رود. در نتیجه افزایش منزلت ژئوپلیتیک، سبب فراهم آوری قدرت‌های مرئی و نامرئی برای اثرگذاری عینی و ذهنی بر فرآیندها و رفتارها در مقیاس محلی تا جهانی می‌شود و در جایگیری کشور در جایگاه مدیریت و رهبری فرآیندها و ایفای نقش سیاسی و بین‌المللی کشور، تأثیر بسزایی دارد (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ۱۱۱-۱۰۹).

۵- یافته‌های پژوهش:

۱-۵- مدیریت یکپارچه، ژئواکونومی و ژئوپلیتیک سواحل مکران

می‌توان مهم‌ترین جنبه‌ی سواحل مکران را بعد ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک آن برشمرد. در عصر حاضر اقتصاد بایسته‌ی اصلی جهت‌ده به سیاست‌ها و وسیله و هدف مدیریت بهینه‌ی سازمان‌ها و در بحث حاضر مناطق جغرافیایی است. در ترتیب و اولویت‌بندی منافع و قدرت ملی و ابزارهای نفوذ جهانی، توان اقتصادی هر کشور مهم‌ترین جایگاه در سال‌های اخیر را به خود اختصاص داده است (زرقانی، ۱۳۹۱: ۸). لذا مناطقی حائز اهمیت‌اند که از سوبه‌ی اقتصادی بهره‌مند باشند. از شش منطقه‌ی حائز اهمیت تمامی مناطق، یک قدرت ژئواکونومی منحصربه‌فرد برای خود محسوب می‌شود و از این شش منطقه تنها یک منطقه صادرات غیر مصنوع و طبیعی دارد، خلیج فارس. پرواضح است که نقش دریای مکران و وضعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک آن بر امنیت کل خلیج فارس تأثیرات مستقیم و غیرمستقیمی بر جای خواهد داشت؛ چراکه این تأثیرات و کارکرد ترانزیتی منطقه در آینده‌ی نزدیک می‌تواند بستری برای ارتقای مکران به جایگاه منطقه ژئواکونومیک فراهم آورد. در نتیجه تأمین امنیت این منطقه نیازمند مدیریتی پایدار، چندجانبه، یکپارچه، خلاق و مبتکر، سریع و پاسخگوست.

از دیگر قابلیت‌ها و کارکردهای ژئواکونومیک سواحل مکران، فضای بسیار مناسب موجود در این منطقه برای ایجاد بندرها، مناطق آزاد تجاری و صنعتی باهدف دسترسی کشورهای محصور در خشکی در آسیای مرکزی و قفقاز است؛ اما صرف بستر مساعد برای ترانزیت به شکوفایی منطقه یاری نمی‌رساند چه‌بسا نبود یک نظام مدیریتی باعث عدم هماهنگی در ساختارهای اداره منطقه بشود. نباید از خاطر برد که منطقه مکران ایران و در رأس آن بندر چابهار رقیب منطقه‌ای سرسختی چون بندر گوادر پاکستان را دارد که علاوه بر بستر مناسب برای رونق، اراده سیاسی کشور پاکستان و جمهوری خلق چین را برای شکوفایی به همراه خود دارد. در نتیجه اصلی‌ترین عامل شکست در رقابت با بندر گوادر پاکستان عدم هماهنگی ساختارهای مدیریتی منطقه‌ای است. اگر عوامل درونی یک سیستم به کلیت و یکپارچگی ساختاری نرسند سیستم انرژی و هزینه و فرصت‌های زیادی را باید فدای بقای خود صرف کند که این موارد از سرعت رشد و فرصت‌سازی آن می‌کاهد.

واقع‌شدن جنوب شرق ایران در دسترسی به راه‌های آبی و مسیرهای بزرگ ترانزیت کالا به اروپا، کشورهای مدیترانه و هندوستان، پتانسیل‌های بازرگانی را برای فعال شدن بخش اقتصادی در این منطقه فراهم آورده است که باوجود سازمان‌های منطقه‌ای همچون «آسه آن» و «اگو» چشم‌انداز بازرگانی روشنی می‌توان برای آینده‌ی بازرگانی این ناحیه ترسیم کرد (حافظ نیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۱۲). مزیت‌های دسترسی به آب‌های آزاد عبارتند از: صرفه اقتصادی بیشتر حمل و نقل دریایی در مسافت‌های طولانی، تأمین منابع معدنی و غذایی، تاکید بر صنعت گردشگری (زارع نژاد اشکذری و دیگران، ۱۳۹۱: ۱) در

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

کنار این فرصت‌ها چگونگی ارتباط و هماهنگی میان برنامه‌های صنعتی و گردشگری و کشاورزی و زیست‌محیطی منطقه لاجرم می‌بایست ذیل یک برنامه تفصیلی و جامع واحدی گردآوری شود و الاخص مجری و یا پایشگرانی واحد برای اجرای آن در نظر گرفته شود. در نتیجه ضرورت یکپارچگی مدیریت این مناطق از حیث ژئوآکونومیکی غیرقابل انکار می‌نماید.

اما موردی که به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین عوامل عقب‌ماندگی منطقه شناسایی می‌شود یعنی ناامنی سوبه‌ای ژئوپلیتیکی در بدو امر و در عمق مطلب ژئوآکونومیکی دارد. جغرافیای طبیعی سخت، در حاشیه ماندگی، عدم تجانس موفق با مرکز و ناپایداری‌های سیاسی تاریخی، وجود اقلیتی همسان در آن سوی مرز و محرومیت‌های تعمدی در اعصار مختلف تاریخ سبب گشته تا ناامنی چه با توطئه‌ها و تحریک‌های کشورهای و قدرت‌های مغرض و چه به‌عنوان انگاره‌هایی برای احقاق حقوق در منطقه فرصت بروز یابد. مدیریت یکپارچه منطقه ساحلی و بومی‌سازی مدیریت می‌تواند فرصتی باشد برای پاسخ‌دهی و رفع ریشه‌های ناامنی در منطقه؛ زیرا سیاست‌های اتخاذشده در نظام مدیریتی یکپارچه سیاست‌های چندبعدی و جامع‌نگرانه‌ای است که با توجه به اصلی‌ترین انگاره نظام مدیریتی یکپارچه که همانا توسعه پایدار و بومی‌سازی مدیریت، حداقل در ابعاد اجرایی، تدوین یافته است. نتیجتاً در سایه‌ی شکل‌گیری یک مدیریت یکپارچه می‌توان امید آن را داشت که منطقه شاهد جهشی در حوزه امنیت و ثبات باشد.

در این میان، اگرچه مرزهای جنوب شرقی با تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های متعددی روبرو است، اما، نقاط قوت و فرصت‌های فراوانی در تأمین امنیت مرزها و توسعه‌ی بخش مذکور نیز وجود دارد. یکی از موقعیت‌های برتر این منطقه، بحث قرار گرفتن بر سر شاهراه ترانزیت کلاست، از این رو با ایجاد شبکه ریلی شمال-جنوب در مجاورت شرق کشور و اتصال منطقه‌ی آزاد چابهار به سرخس در شمال شرقی کشور، ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرصت‌های ترانزیتی و سرمایه‌گذاری فراوانی برای این مناطق فراهم می‌شود. طرح گسترش راه‌ها منجر به کاهش هزینه حمل‌ونقل برای بازرگانان، انجام فعالیت‌های تجاری، رونق اقتصادی، اشتغال و در نهایت امنیت و به‌موازات آن توسعه فراهم می‌شود (زرقانی، ۱۳۹۱: ۱۱). در نتیجه نیاز به هماهنگی میان بخش‌های توسعه شبکه خطوط راه‌ها و بندرها و بخش‌های امنیتی سوبه‌ای کوچک‌مقیاس از فراگیر و جامعیت نظام مدیریت یکپارچه را نشان می‌دهد.

۲-۵- نقش ژئواستراتژیک منطقه مکران در مدیریت یکپارچه آن

جنوب شرق کشور به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی دارای سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است. ۷۰۰ کیلومتر مرز آبی سواحل مکران و تسلط این منطقه بر یکی از مهم‌ترین و استراتژیکی‌ترین راه‌های آبی جهان، هم‌جواری با دو کشور افغانستان و پاکستان و نزدیکی به جمهوری‌های محصور ضلع شمال شرقی ایران ویژگی خاصی به این منطقه بخشیده است. دریای عمان جزو حوزه استراتژیک اقیانوس هند و یکی از پنج حوزه استراتژیک جهان است و گذرگاهی بااهمیت به سمت خاورمیانه، جنوب شرق آسیا، شبه‌قاره، سراسر آسیای جنوبی و جنوب شرقی است که روزانه میلیون‌ها بشکه نفت و حجم وسیعی از کالا و سرمایه از این طریق مبادله می‌شود (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۱: ۱۳-۱۲). منطقه آزاد تجاری-اقتصادی چابهار به‌عنوان تنها بندری که دارای سواحل مناسب جهت لنگر انداختن کشتی‌ها، در کرانه دریای عمان است، با تکیه بر موقعیت ژئوپلیتیکی والای سواحل دریای عمان این ظرفیت را دارد که حجم وسیعی از کالاهای وارداتی و صادراتی کشور را به خود اختصاص دهد. این بندر که در جنوب استان سیستان و بلوچستان واقع شده، به دلیل استقرار در کنار دریای عمان از دیرباز کانون دادوستد و تجارت و دریانوردی بوده است؛ ویرانه قلعه پرتغالی‌ها که دریکی از روستاهای این بندر، تیس در پنج کیلومتری چابهار واقع شده است گواه رونق دریانوردی و اهمیت استراتژیک این خطه از بلوچستان در روزگاری است که دول

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

استعمارگر اروپا بازارهای چین، هندوستان و به طور کلی شرق را جایگاه مناسب عرضه کالا و مصنوعات خود دانسته و حفظ و تسلط بر آن‌ها را جزئی از سیاست‌های استعماری و سلطه‌جویانه خود قلمداد می‌کردند (علی عبدالهی، ۱۳۹۱: ۱). شاید بتوان گفت اولین شبکه سخت‌افزاری جهان راه‌های ارتباطی دریایی خصوصاً در دو سوی آب‌های اقیانوس‌هاست. از آن‌رو که کشورهای مجاور دریا و بهره‌مند از موقعیت خاص جغرافیایی بمانند شبکه‌های وب کنونی با بهره‌گیری از شبکه ارتباط دریایی اهداف اجتماعی سیاسی، اقتصادی و نظامی خود را دنبال کرده‌اند و با استفاده از نفوذگرها با اشکال گوناگون موجب رخنه و اعمال سلطه‌گری از طریق همین شبکه ارتباطات دریایی شده‌اند. در گذشته با استفاده از واژه‌ی «به‌طرف دریا» «Toward the sea» حضور و استفاده از منابع دریایی توجیه می‌گردید ولی در چند دهه گذشته قدرت‌های دریایی سلطه‌گر از واژه‌ی «از دریا» «From the sea» جهت اعمال قدرت به سایر سرزمین‌ها در تأمین خواسته‌های خود بهره‌برداری می‌نمایند. (اخگر، ۱۳۹۱: ۱).

به گواه تاریخ ایرانیان از قدیمی‌ترین دریانوردان بوده و در آب‌های خلیج فارس، اقیانوس هند، شرق مدیترانه و دریای سرخ، سرآمد دوران خود به شمار می‌رفته‌اند. گسترده‌ترین عملیات آبی‌خاکی و لشکرکشی دریایی تا قبل از جنگ جهانی دوم توسط ایرانیان و در قرن چهارم قبل از میلاد صورت گرفته است (عزتی ۱۳۶۳: ۴۴). در عصر حاضر نیز، آب‌های آزاد با پتانسیل دریای عمان، ایران را عضو دو سازه منطقه‌ای یعنی سازه دریای عمان و سازه‌ی میان‌قاره‌ای اقیانوس هند می‌کند. سازه‌ی اقیانوس هند یک سازه‌ی میان‌قاره‌ای بین کشورهای آفریقا، آسیا و اقیانوسیه است. یعنی ایران با کشورهای سه قاره دارای منافع مشترک می‌شود. به عبارتی عضویت در سازه‌های دریای عمان و اقیانوس هند و توسعه‌ی روابط با اعضای مربوط به آن در سه قاره آسیا، آفریقا و اقیانوسیه ظرفیت ژئوپلیتیک ایران را توسعه می‌دهد (حافظ نیا، ۱۳۸۴: ۱۲). جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌های بحری، نقش ویژه‌ای برای ایران ایفا نماید و از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی در فعالیت‌های نظامی برخوردار شود. همچنان که در نقشه نظامی با حوزه‌ی عملکرد میان‌اقیانوسی تبدیل شود و از حوضچه‌ی خلیج فارس خود را بیرون بکشد. چراکه حوضچه‌ی خلیج فارس امکان تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی را فراهم نمی‌کند. ولی دریای مکران (عمان) و اقیانوس هند چنین امکانی را برای ایران فراهم می‌آورند. وجود پایگاه هوایی چابهار و توسعه‌ی آن همچنین رزمایش‌های دریایی ایران در خارج از آب‌های خلیج فارس می‌تواند قدرت نظارتی و کنترلی ایران را بر بخش شمالی اقیانوس هند افزایش دهد (شمشیر پناه، ۱۳۸۲: ۸۶).

استراتژی دریایی وسیله‌ی مؤثری برای کسب قدرت در قرن گذشته بوده و امروزه نیز همواره با دیگر استراتژی‌ها باعث تأمین قدرت یک کشورند. نظریه‌پردازان معاصر عموماً در مورد عناصر قدرت دریایی به شرح زیر اتفاق نظر دارند:

الف) ناوگان نظامی. ب) پایگاه‌های پشتیبانی‌کننده. ج) ناوگان غیرنظامی. د) بندرگاه‌های مناسب.

لازم به ذکر است امروزه قدرت دریایی از نظر وسایل مورد استفاده فقط ماهیت دریایی ندارد و قدرتی هوایی-دریایی هست که از وسایل مختلف دریایی-هوایی تشکیل شده است از این‌رو هواپیما نیز مانند ناوها باید به‌عنوان وسایل پشتیبانی، حمل و یا دفاع دریایی در نظر گرفته می‌شود (زرقانی، ۱۳۹۱: ۶). به علاوه بیش از ۶۰ درصد سامان‌های بخشی مرتبط با سواحل بخش‌های امنیتی و ارگان‌های نظامی و شبه‌نظامی‌اند. هماهنگی و یکپارچگی و چالاک‌ی در واکنش هوشمند و نظام‌مند به کنش‌های امنیتی نیازمند یک نظام مدیریتی سبک، کوچک، خلاق، سریع و از همه مهتر هماهنگ و یکپارچه است.

۳-۵- پهنه‌بندی و تعیین مناطق سواحل مکران در مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی

زیربنای مطالعات مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، در هر سه مرحله راه‌اندازی، برنامه‌ریزی و پیاده کردن، تعریف و تعیین محدوده ساحل است (کریمی پور، ۱۳۸۸: ۱). بنابراین تا این مهم به‌درستی تعیین نشود، رسیدن به اهداف، اصول و راهبردها

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

و سیاست‌های مدیریت یکپارچه مناطق یکپارچه ساحلی وجود نخواهد داشت. بنابراین، تعیین محدوده باید با جغرافیای سیاسی و تقسیمات کشوری تطابق داشته باشد، تا حداکثر هماهنگی میان ذی‌نفعان حاصل شود. تعیین محدوده جزو مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین عوامل و به‌نوعی موانع ICZM است. در تعریف مناطق ساحلی رویکردهای متفاوتی همچون، پدیده هیدرودینامیکی، رویکرد سیاست‌گرا و ... وجود دارد. بنابراین تعیین محدوده مناطق ساحلی جهت دستیابی به اهداف ICZM باید بر اساس ویژگی‌های جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی هر ساحل انجام شود. در ایران بر اساس اصول و معیارهای چهارگانه زیر، و با توجه به وضعیت استقرار جمعیت و پراکنش فعالیت‌ها جهت شناخت ویژگی‌ها و قابلیت‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی سواحل مکران می‌توان سه محدوده را به‌صورت نوار اول (محدوده نوار ویژه ساحلی)، نوار دوم (حداصل میام محدوده مدیریت طرح و محدوده نوار ویژه) و نوار سوم (حداصل میان محدوده نظارت و پایش و محدوده مدیریت طرح) برای شناخت مسائل و مشکلات پیش روی ساماندهی و مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی تعریف کرد (جدول ۲). بنابراین تعیین مرزهای مختلف اعمال مدیریت بر مناطق ساحلی مکران به شرح زیر (جدول ۱) و (شکل ۱) است:

جدول ۱- نحوه تعیین مرزهای مختلف اعمال مدیریت بر مناطق ساحلی کشور

خط‌وط مرزی مطرح	عملکرد	سواحل مکران
LIL	حد تأثیرپذیری طرح در خشکی	منتهی‌الیه حوضه‌های آبریز اصلی خلیج فارس و دریای عمان
LSL	حد پایش و نظارت در خشکی	مرز شهرستان ساحلی، فاصله ثابت ۵۰ کیلومتری، از خط ساحلی و یا خط هم‌تراز دارای ارتفاع مشخصی از سطح دریا هرکدام که عرض کمتری را به دست می‌دهد.
LML	حد اعمال مدیریت بر اراضی خشکی	فاصله ثابت ۱۰ کیلومتری بعد از حریم LSML یا مرز خشکی اولین دهستان ساحلی، هرکدام که کمتر است.
LSML	حد اعمال مدیریت ویژه در نوار ساحلی خشکی	منتهی‌الیه نوار ساحلی تعریف‌شده‌ای در پشت خط ^۱ RSL (خط ساحلی مرجع) که عرض آن از مطالعات طرح SMP حاصل شده و قطعاً زیست‌بوم‌ها و تالاب‌های ساحلی را نیز می‌پوشاند.
RSL	خط مبنای تشخیص اراضی خشکی از دریا	خط هم‌تراز دارای ارتفاع معادل ^۲ MSL (سطح متوسط آب دریا) در هر پاره ساحلی
SSML	حد اعمال مدیریت ویژه در آب‌های ساحلی	خط هم‌تراز دارای عمق حداکثر ۱۰ متر نسبت به MSL که پس از مطالعات پدیده‌های دریایی تدقیق خواهد شد.
SML	حد اعمال مدیریت بر آب‌های داخلی	خط مبدأ ثبت‌شده در دبیرخانه سازمان ملل متحد که منتهی‌الیه آب‌های داخلی ایران است.
SSL	حد پایش و نظارت در دریا	فاصله ثابت ۱۲ مایل دریایی از خط مبدأ فوق که منتهی‌الیه آب‌های سرزمینی ایران است.
SIL	حد تأثیرپذیری طرح در دریا	منتهی‌الیه ناحیه انحصاری اقتصادی (EEZ ^۳) ایران یعنی مرزهای سیاسی بین ایران و کشورهای همسایه و یا حداکثر ۲۰۰ مایل دریایی از خط مبدأ فوق

مرجع: (دانه کار، ۱۳۹۰: ۲۵)

^۱ Reference Shoreine

^۲ Marine Shoreline

^۳ Exclusive Economic Zone

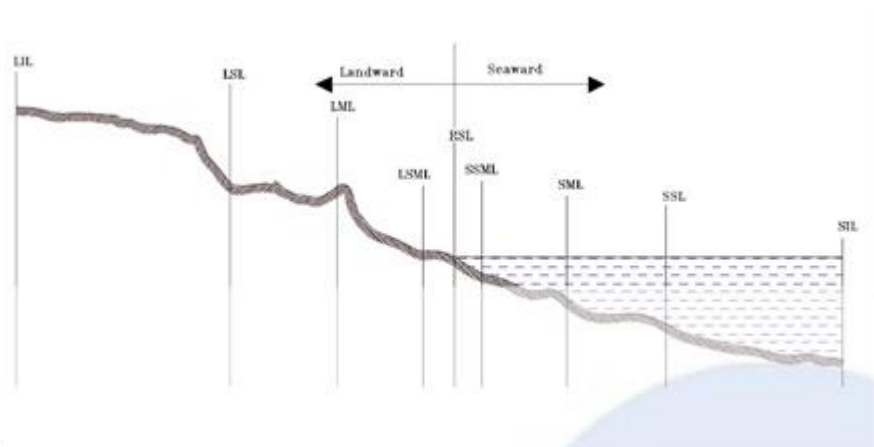
انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

شکل ۱ تعیین مرزهای مختلف اعمال مدیریت بر مناطق ساحلی کشور - مرجع: (دانه کار، ۱۳۹۰: ۲۶)

جدول ۲- شناخت ویژگی‌ها و مشکلات سواحل مکران (دریای عمان)

چالش‌های و مسائل اساسی	محدودیت‌ها	قابلیت‌ها	
بهره‌برداری غیراصولی از آبریزان دریایی افزایش آلودگی آب دریای عمان تعرض به حریم دریا	کمبود تأسیسات زیر بنایی مناسب برای فعالیت‌های بندی تجهیز نبودن اسکله شهید بهشتی به‌عنوان یک بندر تجاری بین‌المللی و فرا منطقه‌ای	موقعیت استراتژیک خلیج گواتر و بندر چابهار مجاورت با منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار منابع غذایی دریایی و ظرفیت‌های قابل توجه صیادی تنوع اقلیمی و جاذبه گردشگری	نوار اول
مدیریت نامطلوب و فقدان تأسیسات کافی برای مهار آب‌های سطحی افت شدید سفره‌های زیرزمینی بهره‌برداری نامناسب از پوشش گیاهی عدم دسترسی به منابع آب و برق کافی و مطمئن غالب بودن شیوه‌های تولید سنتی	محدودیت توپوگرافی و پراکندگی عرصه‌های کشاورزی کمبود خاک مرغوب و قابل کشت کمبود کمی و کیفی منابع آب فقدان شبکه‌های زیربنای شهری پایین بودن سهم فعالیت‌های تولیدی آسیب‌پذیر بودن محیط‌زیست منطقه	زمینه‌های مناسب گسترش کشاورزی (تولید محصولات گرمسیری) و صنایع تبدیلی وابسته با قابلیت صادراتی و توسعه فعالیت‌های دامداری قابلیت آبریزی پروری و ایجاد صنایع تبدیلی مرتبط وجود آثار باستانی و اکوتوریسم و تاریخی و زیارتی	نوار دوم و سوم

مرجع: (اخلاقی فیض آثار، ۱۳۸۸: ۱۲)

با توجه به جدول بالا و بررسی متغیرهای جمعیت روستایی، حضور صنعت، حضور بزرگراه، راه اصلی، جمعیت شهری، اراضی زیر کشت، راه اصلی، جمعیت، راه فرعی و طبقات جمعیتی شهرها در محدوده سه نوار نام‌برده شده، این نتیجه برمی‌آید که نظم خاص و یکسانی از حضور فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی به‌صورت توسعه‌ای، مدیریتی و کنترلی در نوار اول و دوم مشاهده نمی‌شود و این در حالی است که طبق نظریات حاکم بر مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی در نوار اول، هیچ‌گونه استقرار جمعیت و فعالیت کشاورزی و صنعتی پیشنهاد نمی‌شود و ممنوع بوده، و نوار دوم به‌صورت کنترلی و در حوزه نظارت و پایش مدیریت شده خواهد بود (اخلاقی فیض آثار، ۱۳۸۸: ۱۶). پس از تعیین پهنا و مرزبندی‌های موجود در مدیریت یکپارچه سواحل ایران جهت رسیدن به اهداف ICZM، استفاده از داده‌های زمین‌شناسی، اطلاعات فرم اراضی، اطلاعات

انجمن ژئوپلیتیک و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

توپوگرافی، اطلاعات پوشش گیاهی و تالابها، اطلاعات جز و مد، اطلاعات موج شناسایی و همچنین اطلاعات مربوط به نقشه‌های ESI¹ (شاخص حساسیت محیط زیستی) که شامل طبقه‌بندی کرانه‌های ساحلی (رتبه‌بندی بر اساس مقیاسی مرتبط با حساسیت، پایداری طبیعی نفت و میزان سهولت پاک‌سازی سواحل)، منابع بیولوژیکی و منابع و کارکردهای مورد استفاده انسان، جهت ارائه نقشه‌های مناطق حساسیت محیط زیستی برای سهولت انجام فرآیند سه مرحله‌ای ICZM، ضرورت دارد. منابع بیولوژیکی بیشترین آسیب‌پذیری را در مقابل آلودگی‌ها و توسعه‌های بدون برنامه‌ریزی‌ها دارند. در این راستا شناسایی مکان‌ها، مناطق پرتراکم و حساس برای دوره فعالیت یا زندگی گونه‌های مشخص در تهیه نقشه‌های مذکور ضروری است. این منابع، عبارت‌اند از شش گروه جانوری شامل پستانداران دریایی، پستانداران خشکی زی، پرندگان، خزندگان و دوزیستان، ماهی‌ها، بی‌مهرگان، پلانکتون‌ها و انواع پوشش‌های گیاهی. منابع مورد استفاده انسان در جدول ۳ آورده شده است، شامل مکان‌های ویژه‌ای هستند که از نظر کاربری و بهره‌برداری، حساسیت و ارزش آن‌ها افزایش یافته است. (داور، ۱۳۸۹: ۱۴).

جدول ۳- منابع و کاربری‌های مورد استفاده انسان در سواحل استان سیستان و بلوچستان

مکان‌های ساحلی با امکان دسترسی و استفاده تفریحی بالا	خلیج چابهار، خلیج گوآتر، پسابندر پزم، خور تنگ، ناحیه گالک، بریس، رمین، تالاب لیپار، سواحل کنارک، انجیر معابد، معدن فعال، آلاچیق‌های ساحلی تیس، اسکله‌های ماهی گیری بریس، پسابندر، تیس و رمین، گاندو، جنگل‌های حرا در گوآتر، دریا بزرگ در جنوب شهر چابهار، تفرج‌گاه‌های جنوب چابهار و شهر چابهار
مناطق تحت مدیریت	منطقه حفاظت‌شده باهوکلان (گاندو)، تالاب بین‌المللی خلیج گوآتر و هورباهو
مکان‌های استخراج منابع	مکان‌های آبی: مراکز پرورش میگو، مراکز فرآوری و بسته‌بندی میگو از مهم‌ترین صنایع آبی‌پروری منطقه می‌باشند. اسکله‌های بارگیری: اسکله شهید کلانتری و شهید بهشتی، محل بارگیری کشتی‌های کانتینر بر می‌باشند. این دو اسکله بزرگ دارای ظرفیت تخلیه ۲۵ تا ۴۵ هزار تن بوده و در خلیج چابهار واقع هستند. مکان‌های برداشت آب: تأسیسات آب‌شیرین‌کن چابهار (واقع در خلیج چابهار) و ...
بندرها	بندرها: بندرهای مکران از جمله مناطق دسترسی و همچنین جزو بندرها صیادی منطقه محسوب می‌گردند.
مناطق دسترسی	هوایی: تهران-چابهار، بندرعباس-چابهار، زاهدان-چابهار (فرودگاه بین‌المللی کنارک) زمینی: غرب (جاسک به زرآباد، کنارک-چابهار، بریس، پسابندر)/ شمال (ایران‌شهر، سرباز به چابهار) آبی: جاسک به بندرها پزم، کنارک و چابهار
معادن	سنگ لاشه تیس نمک تیس نمک پزم
منابع فرهنگی	روستای قدیمی تیس، قلعه پرتغالی‌ها، آرامگاه سید غلام رسول

مرجع: داور، ۱۳۹۲

تعیین شاخص‌های حساسیت محیط زیستی و استفاده از اطلاعات فرم اراضی، در تهیه نقشه حساسیت محیط زیستی سواحل مکران ضروری است که برای وضوح مناسب تر، این منطقه به سه قسمت از شرق استان به غرب استان و به شرح جدول ۴ و نقشه‌های ۱ تا ۳ تقسیم شد (داور، ۱۳۸۹: ۱۵).

¹ Environmental Sensitivity Index

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

جدول ۴ محدوده‌های تقسیم شده مناطق سواحل مکران

نام	موقعیت جغرافیایی
محدوده ۱- خلیج گواتر تا بندر رمین	۶۰,۵۰,۳۸ تا ۶۱,۳۶,۵۳ طول شرقی ۲۵,۱۴,۴۷ تا ۲۵,۱۰,۳۱ عرض شمالی
محدوده ۲- بندر رمین تا خلیج پزم	۶۰,۲۰,۲۴ تا ۶۰,۵۰,۳۸ طول شرقی ۲۵,۱۹,۴۵ تا ۲۵,۱۴,۴۷ عرض شمالی
محدوده ۳- خلیج پزم تا خور میدانی	۵۹,۱۳,۲۲ تا ۶۰,۲۰,۲۴ طول شرقی ۲۵,۲۶,۲۹ تا ۲۵,۱۹,۴۵ عرض شمالی

مرجع: (داور، ۱۳۸۹: ۱۶)

علاوه بر تعیین مناطق حساسیت محیط زیست سواحل مکران، شناسایی و شناخت مناطق به ویژه حساس دریایی این حوزه در راستای عملیاتی کردن ICZM الزامی است. بدین ترتیب این مناطق به دلیل ارزش‌های منحصر به فرد زیستی و اکولوژیکی و همچنین اهمیت اجتماعی-اقتصادی بالای آن‌ها واجد اهمیت‌اند و در جدول ۵ و نقشه ۴ به تفصیل ذکر شده‌اند (داور ۱۳۸۹، ۱۸).

جدول ۵- مناطق واجد معیارهای شناسایی مناطق ویژه حساس دریایی سواحل مکران

مناطق واجد معیارهای شناسایی PSSAs	معیارهای شناسایی PSSAs
زیستگاه و مناطق تخم‌ریزی لاک‌پشت‌های دریایی در طول ساحل، خلیج گواتر، خور و هور باهور، خود گواتر، خور پزم، تالاب لیپاز به‌عنوان زیستگاه یا مکان‌های زمستان‌گذرانی گونه‌های در معرض انقراض، در معرض تهدید و یا حمایت‌شده	۱ بی‌همتا یا نادر بودن
خلیج گواتر	۲ زیستگاه حیاتی
خلیج گواتر، هور و خور باهو و خور گواتر، خور رمین، تالاب لیپاز و خور تنگ، خور گالک و میدانی	۳ وابستگی
اکوسیستم حرا واقع در خلیج گواتر، هور و خور باهو و خور گواتر	۴ معرف بودن
اکوسیستم حرا واقع در خلیج گواتر، هور و خور باهو و خور گواتر	۵ تنوع
خور گواتر، خور و مصب باهو، خور تنگ، خور پزم، خور لیپاز، خور رمین، خور گالک و خور میدانی	۶ حاصلخیزی
خلیج گواتر، خلیج چابهار و خلیج پزم به همراه خورهای متصل به آن‌ها و خورهای تنگ، گالک و میدانی	۷ زمینه‌های تخم‌ریزی یا زادآوری
مناطق از جنگل‌های حرا واقع در خور گواتر و خور باهو، خور گوردیم، خور گالک و سواحل اطراف آن‌ها، سواحل صخره‌ای بین بریس و پسابندر	۸ طبیعی بودن
خورهای باهو و گواتر واقع در خلیج گواتر و خور تنگ و گالک	۹ یکپارچگی
اکوسیستم‌های حرا واقع در گواتر، رویشگاه مانگرو و توده‌های آبسنگ‌های مرجانی شناسایی شده در خلیج چابهار و خور تنگ	۱۰ شکنندگی
تالاب لیپاز، خلیج گواتر، سواحل ماسه‌ای معرف مناطق تخم‌ریزی لاک‌پشت‌های دریایی، تومبولو در دهانه خور تنگ	۱۱ اهمیت جغرافیایی زیستی
خلیج گواتر و بندر پسابندر، خلیج چابهار، خلیج پزم، خور تنگ، بندر رمین، اسکله بریس	۱۲ وابستگی اقتصادی یا اجتماعی
خورهای پزم، تنگ، یا هو کلات، خلیج گواتر، خلیج چابهار، بندرهای صیادی، پسابندر، بریس، زمین، تیس و پزم	۱۳ وابستگی انسانی
خلیج چابهار، کنارک و گواتر	۱۴ وابستگی نظامی
قلعه پرتغالی‌ها، روستای قدیمی تیس و آرامگاه سید غلام رسول واقع در خلیج چابهار	۱۵ میراث فرهنگی
خلیج گواتر، تالاب لیپاز و خور تنگ	۱۶ تحقیقات

انجمن ژئوپلیتیک ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

۱۷	مبنای انجام مطالعات پایش	خور گواتر و خور باهو
۱۸	آموزش	خلیج گواتر، خور تنگ و پهنه جزر و مدی وسیع آن، تالاب لیپاز

مرجع: (داور، ۱۳۸۹، ۱۸)

در دستورالعمل ICZM، تعیین مرز خشکی، کلیه مناطقی که بر دریا تأثیر می‌گذارند، که در بعضی کشورها تا حوضه‌های آبریز را می‌پوشانند را در برمی‌گیرد، اتخاذ این پهنه وسیع برای ICZM در ایران به دلیل موقعیت نسبی آن، نداشتن رودخانه‌ها بزرگ با آبدهی اندک (اولویت‌های سوم و چهارم) و ایجاد چالش‌های کاربردی و اجرایی، قابلیت عملیاتی شدن را ندارد. به این ترتیب مرز خشکی می‌تواند بین ۶۰ تا ۶۰۰ متر (در کلیه سواحل) در نظر گرفته شود (کریمی پور، ۱۳۸۹: ۱۳). همچنین در تهیه نقشه‌های نشان داده شده، مرز خشکی از خط کرانه ساحلی به عمق ۱۰۰۰ متر در داخل خشکی تعیین شده است (داور، ۱۳۸۹: ۴). اختلاف عمق در نظر گرفته شده حاکی از عدم هماهنگی سازمان‌ها و ذریبطان و ذی‌نفعان در مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی در ایران است. بنابراین در تعیین مرز و محدوده مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی اگر امکان انطباق با حوضه آبریز و یا مرزهای استانی وجود ندارد، تا حد حساسیت‌های محیط زیستی باید انطباق داشته باشد که در تحقق اهداف این فرآیند اختلال به کمترین مقدار برسد. به علاوه در تعیین مرز نظارتی دریایی ICZM در سواحل دریایی عمان و خلیج فارس پنج قلمرو دریایی مورد پذیرش کنوانسیون ۱۹۸۲ جاماییکا را (آب‌های داخلی، دریای سرزمینی، منطقه نظارت (مجاور)، منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره) شامل می‌شود، که در ایران به دلیل بسیار پیچیده و هزینه‌بر بودن و توان گارد ساحلی و مسئولیت سنگین آن، حداقل در فاز اجرایی ICZM، فقط در حوزه مدیریت نوار ساحلی و منطقه مدیریت، منطقه آب‌های داخلی منطقی و قابل اجرا است (کریمی پور، ۱۳۸۹: ۱۴)، که این محدوده انطباق با خط هم عمق ۱۰ متری تعیین مناطق حساس محیط زیستی در حال حاضر را دارد (داور، ۱۳۸۹: ۴).

۴-۵- ارائه مدل پیشنهادی سازمان مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی

ارائه مدل برای این فرآیند از آن جهت اهمیت دارد که خط‌مشی آن را فراهم می‌کند. این مدل، نوعی سیستم پشتیبانی تصمیم‌گیری شامل فاکتورهای اجتماعی، اقتصادی، زیستی، غیر زیستی، سیاسی، امنیتی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی برای تعیین مدیریت فضایی مطالعه منطقه است که از سه فاز تشکیل شده است:

۱-۴-۵- فاز اول (حوزه پایگاه داده)

این بخش قلب این مدل است، به طوری که نوعی لایه پنهان، اما واجب، برای گرفتن تصمیم‌های مدیریتی محسوب می‌شود. در هر راهبرد مدیریتی برای رسیدن به تأیید علمی و تصمیم منطقی و عادلانه، تصمیم‌گیرنده‌ها به یک پایگاه داده جامع، کامل و پوشش‌دهنده کلیه اطلاعات فضایی منطقه، نیازمند هستند. در این بین، باید انواع متغیرهای بوم‌شناختی، اجتماعی، امنیتی، ژئواستراتژیکی، ژئواکونومی، معاهدات بین‌المللی و قوانین اساسی دخیل و برهمکنش هر یک از آنها بر یکدیگر و در یک کل جامع اثر گذار (شکل ۲) بر مدیریت یکپارچه را در پایگاه داده این فرآیند وارد کرد.

۲-۴-۵- فاز دوم (حوزه تصمیم‌گیری)

پیش و بیش از هر چیز، جهت تسریع و افزایش بازدهی مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، تأسیس سازمانی با این عنوان برای به حداقل رساندن تداخلات سازمانی ذی‌ربط و ذی‌نفع و افزایش هماهنگی آن‌ها در قالب یک سازمان شامل نمایندگان کلیه

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

ذی‌ربطان و ذی‌نفعان (شهرداری، استانداری، فرمانداری، سازمان محیط زیست، وزارت نیرو، وزارت نفت، مرکز ملی اقیانوس شناسی، وزارت کشور، وزارت مسکن و راه سازی، نداجا، ندسا، گارد ساحلی، سازمان مناطق آزاد، انرژی اتمی، وزارت بازرگانی، بسیج سپاه پاسداران، ستاد مبارزه با مواد مخدر، ستاد مبارزه با قاچاق کالا، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، نماینده مشارکت محلی و سازمان بنادر و کشتی‌رانی)، به‌طور محسوسی نیازمنداست. بنابراین این سازمان علاوه بر، دربرداشتن کلیه تخصص‌ها، باید کلیه ذی‌نفعان و ذی‌رباطان را شامل شود و توانایی استفاده از پایگاه داده و ارتباط عموم و حوزه تصمیم‌گیری را داشته باشد. این سازمان برای حل موضوعات مناطق ساحلی، به ارائه راه‌حل و طرح به‌طور سازگار می‌پردازد. آنچه در این حوزه اهمیت دارد، داشتن دیدگاه از پایین به بالا در حل موضوعات مناطق ساحلی است. در حال حاضر مشارکت مردمی و محلی در حل موضوعات بیش‌ازپیش به‌طور فزاینده‌ای نیاز می‌شود، که از مهم‌ترین اهداف و راهبردهای ICZM است و نماینده مشارکت محلی به‌عنوان رابط جامعه محلی و مسئولان سازمان از مهم‌ترین ذی‌نفعان و رباطان محسوب می‌شود.

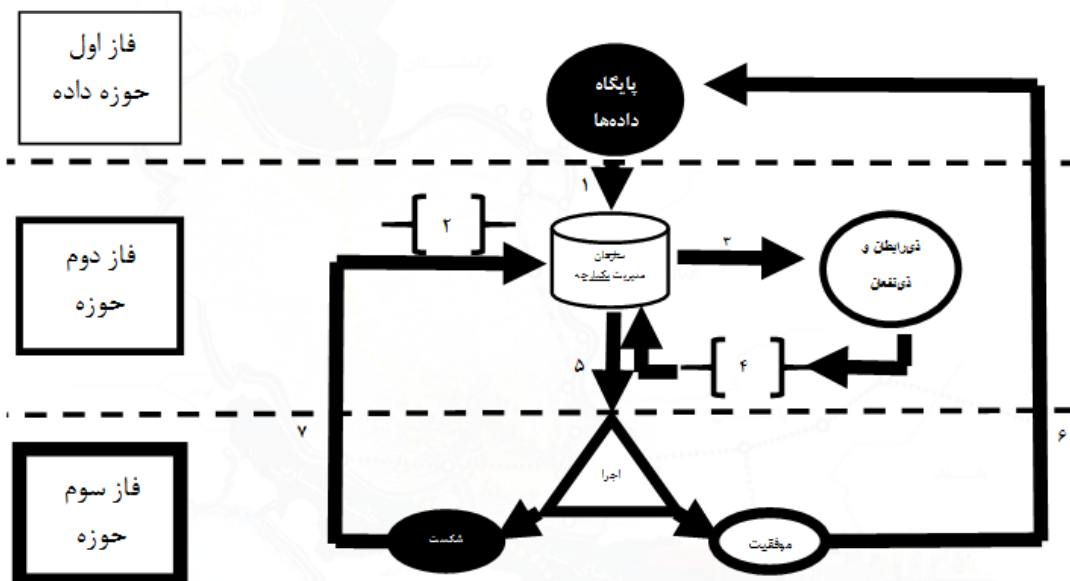
۳-۴-۵- فاز سوم (حوزه منفعت)

این بخش وابستگی کامل به تصمیمات اجرایی از سوی سازمان پیشنهادی را دارد و به کلیه ساکنان محلی، ذی‌نفعان دولتی و خصوصی مرتبط می‌شود. به‌عبارتی دیگر، موفقیت و یا شکست تصمیمات اجرایی به‌طور مستقیم بر مناطق ساحلی تأثیرگذار خواهد بود و منفعت کلیه ذی‌نفعان (کیفیت حیات ساکنان محلی، سرمایه سرمایه‌گذاران و ...) را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌این ترتیب که اگر، تصمیم اجرایی موفقیت‌آمیز بود، در پایگاه داده، ذخیره می‌شود، در غیر این صورت مجدداً، برای بررسی راه‌حل وارد فاز تصمیم می‌شود (شکل ۳).

نتیجه گیری

سواحل مکران به دلیل داشتن ویژگی‌ها طبیعی، تاریخی و موقعیت جغرافیایی منحصر به فردی که دارد، از اهمیت ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک بالایی برخوردار است. شاخص‌هایی چون دسترسی به منابع انرژی و زیستی و غیر زیستی، تسلط بر مهمترین مسیر انتقال انرژی و کالا در سطح بین‌المللی، موقعیت استراتژیک برای دسترسی کشور های محصور در خشکی در آسیای مرکزی به آب‌های آزاد، قابلیت مناسب سواحل مکران برای ایجاد بندرگاه و ترمینال‌های وسیع تجاری، قابلیت‌های بالای گردشگری زمستانی، افزایش قدرت مانور دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های بین‌المللی و ... از ویژگی‌های مهم سواحل مکران است. این ناحیه علی‌رغم داشتن ویژگی‌های مطلوب، با چالش‌هایی نظیر اختلافات قومی و مذهبی، عدم توسعه منطقه، سیل و خشکسالی، تخریب گسترده، آلودگی، ازدحام جمعیت، فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی و سازندگی خارج از محدوده‌های تعریف شده و غیر کنترل شده، ناامنی، فقر فرهنگی، محرومیت‌های اعمال شده ناشی از سیستم متمرکز اداری و سیاسی، سوء استفاده از نخبگان قوم بلوچ در خارج از مرزها و افزایش تنش‌های مرزی، موانع مربوط به توسعه گردشگری و ... روبرو است که مانع از باروری ویژگی‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی و در نتیجه عدم افزایش منزلت ژئوپلیتیکی و بازیگری سیاسی ایران در سطح منطقه‌ای و جهانی خواهد شد. بنابراین تحقق اهداف مذکور، وابستگی کاملی با ایجاد یک سازمان یکپارچه مدیریت نواحی ساحلی دارد تا در چهارچوب برقراری یک مدیریت یکپارچه، توسعه همه‌جانبه این ناحیه رقم بخورد. سازمانی که با دیدی جامع و سیستماتیک کلیه متغیرها را با یکدیگر مرتبط سازد، تمامی ذی‌نفعان و ذی‌رباطان را هماهنگ کند و در نهایت، منفعت کلیه آحاد در ارتباط با این منطقه تأمین شود. نکته قابل ذکر این است که اهداف این سازمان تنها مسئله‌ای ملی نیست، بلکه یکی از اجزای پایگاه داده این سازمان معاهدات بین‌المللی است که کشورها، بخصوص کشور های همسایه دارای مرز آبی مشترک، با برقراری مدیریت

یکپارچه، کلیه فعالیت های خود را در جهت به حداقل رساندن تعارضات محیط زیستی در ساحل خود و ساحل همسایه تنظیم کنند. در نهایت در صورت تأسیس این سازمان در ایران و اجرای کلیه اهداف، اصول و راهبرد های آن، ضمن باروری شاخص های مذکور، زمینه های افزایش همگرایی با کشور های همسایه دارای مرز آبی مشترک و در نتیجه افزایش وزن ژئوپلیتیک و نقش پذیری سیاسی در فرآیند های منطقه ای و جهانی را در پی خواهد داشت.

شکل ۲- مدل پیشنهادی سازمان مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی. (۱) ایجاد پایگاه داده. ۲. شناسایی موضوعات موجود در مناطق ساحلی. ۳. بررسی و تجزیه و تحلیل موضوعات توسط ذی‌ربطان و ذی‌نفعان بر اساس راهبرد و اصول و سیاست‌های ICZM. ۴. ارائه راهحل توسط ذی‌ربطان و ذی‌نفعان. ۵. تصمیم‌گیری برای اجرای راهحل‌ها. ۶. در صورت موفقیت‌آمیز بودن راهحل، در پایگاه داده ذخیره می‌شود. ۷. اگر طرح شکست بخورد، دوباره برای بررسی و ارائه راهحل وارد فاز تصمیم می‌شود.

مرجع: (نگارندگان)

شکل ۲- متغیرهای مرتبط یا مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی

مرجع: (نگارندگان)

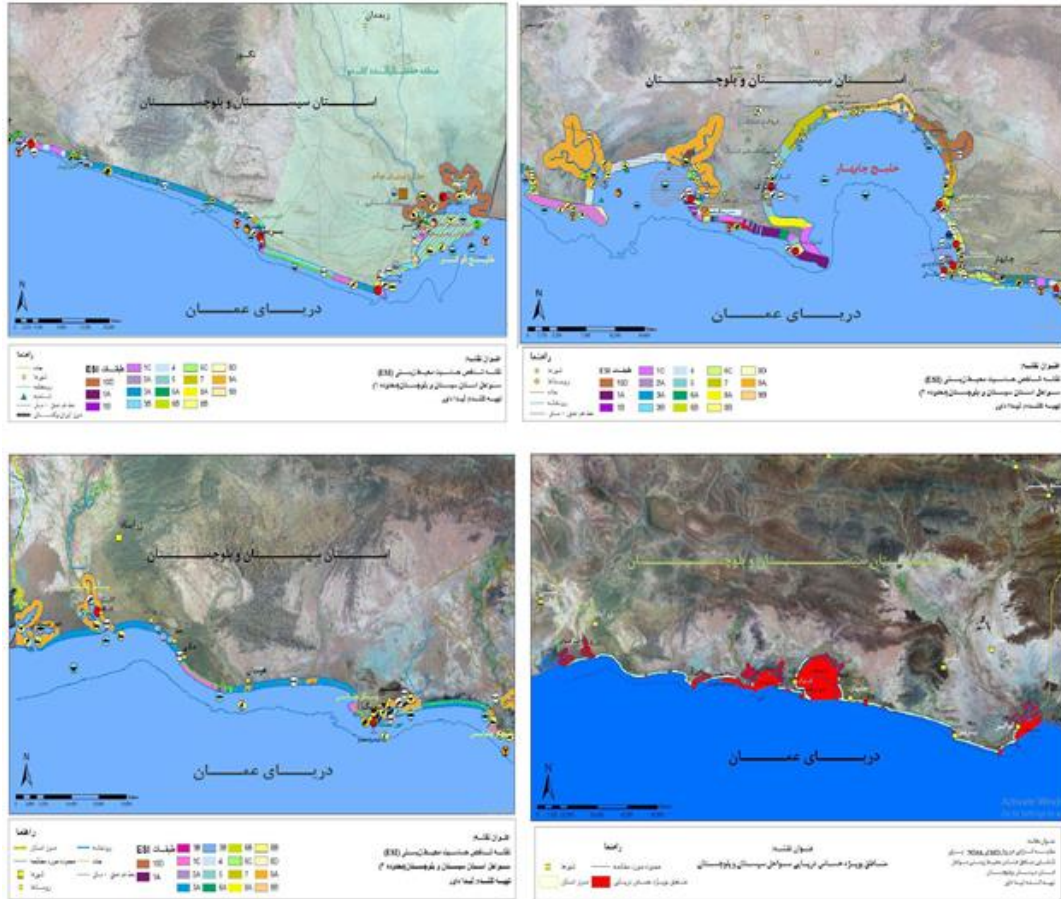
انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

نقشه های ۱ تا ۳، محدوده ۳ تا ۱ شاخص حساسیت محیط زیستی سواحل مکران مطابق جدول ۴ / نقشه ۴، مناطق واجد معیارهای شناسایی مناطق ویژه حساس دریایی سواحل مکران

مرجع: (داور، ۱۳۸۹: صص ۱۶، ۱۷ و ۱۹)

منابع:

۱. اخگر، علی اکبر (۱۳۹۱)، «نقش قدرت دریایی در اقتدار ملی ج. ا. ایران»، اولین همایش توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۲۸-۳۰ بهمن
۲. اخلاقی فیض آثار، مهدی (۱۳۸۸)، «اقدامات ملی و منطقه ای در رابطه با مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی»، محیط زیست خلیج فارس و دریای عمان، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهشی توسعه پایدار و محیط زیست؛
۳. حافظ نیا، دکتر محمد رضا و ابراهیم رومینا (۱۳۸۴)، «تحلیل ظرفیت های ژئوپلیتیک جنوب شرق و تأثیر آن بر منافق ملی ایران، دومین انجمن ژئوپلیتیک ایران، تهران، انجمن ژئوپلیتیک ایران، ۲۸-۳۰ بهمن
۴. حافظ نیا، دکتر محمد رضا (۱۳۸۵)، «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، پژوهشکده امیر کبیر (انتشارات پاپلی)
۵. خلیلی، محسن و همکاران (۱۳۹۰)، «بایستگی های ژئوآکونومیک توسعه منطقه جنوب شرق ایران»، فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره چهارم؛
۶. دانه کار، افشین (۱۳۸۸)، «مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی خلیج فارس و دریای عمان»، محیط زیست خلیج فارس و دریای عمان، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهشی توسعه پایدار و محیط زیست،

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

۷. دانه کار، افشین (۱۳۷۹)، الزامات زیست محیطی در مدیریت سواحل، فصلنامه محیط زیست، شماره ۳۱
۸. زارع نژاد اشکدری و همکاران (۱۳۹۱)، «گردشگری ساحلی و امنیت ساحلی چابهار در راستای توسعه پایدار، اولین همایش ملی توسعه مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۲۸-۳۰ بهمن
۹. زرقانی، سید هادی (۱۳۹۱)، «بررسی و تحلیل نقش و جایگاه استراتژیک سواحل مکران»، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۲۸-۳۰ بهمن
۱۰. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۱)، طرح مطالعات راهبردی منطقه-صنعتی چابهار، جلد ۳، رهیافت نهایی
۱۱. شمشیر پناه، معصومه (۱۳۸۲)، «اهمیت امنیتی-استراتژیکی بندر چابهار ج.ا.ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام حسین
۱۲. شیخ عطار، علیرضا (۱۳۸۵)، «دیپلماسی انرژی و امنیت ملی»، انتشارات وزارت امور خارجه
۱۳. عبدالهی، علی (۱۳۹۱)، «نقش سواحل مکران در امنیت منطقه و امنیت کشور و راهکار های استفاده بهینه از این سواحل، اولین همایش ملی توسعه مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۲۸-۳۰ بهمن
۱۴. عزتی، عزت الله (۱۳۶۳)، جغرافیای نظامی ایران، تهران: انتشارات امیر کبیر
۱۵. عزتی، عزت الله (۱۳۸۴)، ژئواکونومی انرژی و پیامد های امنیتی آن بر سه کشور ایران، پاکستان و هند، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
۱۶. فراهانی راد، حمید و همکاران (۱۳۸۶)، «گزارش بررسی تجربیات جهانی در مورد شاخص های توسعه پایدار، جلد اول، طرح تدوین برنامه نظارت و پایش MEP طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور، مهندسين مشاور جهاد تحقیقات آب و آبخیز داری، سازمان بنادر و دریانوردی، اداره کل مهندسی سواحل و بنادر؛
۱۷. کریمی پور، یدالله و حمید رضا محمدی (۱۳۸۹)، «تعریف منطقه ساحلی برای مطالعات ICZM در ایران، فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال هشتم، شماره ۲۵
۱۸. لیدا داور و همکاران (۱۳۸۹)، مقایسه کارایی دو روش NOAA و IMO برای شناسایی مناطق حساس محیط زیستی در سواحل استان سیستان و بلوچستان، نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۲، شماره ۱
۱۹. نامی، محمد حسن و همکاران (۱۳۸۸)، «تحلیل جایگاه ژئواکونومیک ایران در خاورمیانه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال پنجم، شماره ۲، پاییز ۱۳۸۸
۲۰. وزارت راه و شهرسازی، سازمان بنادر و دریانوردی (۱۳۹۳)، «طرح جامع مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی ایران (فرآیند و دستاورد ها)»،
۲۱. ویکی پدیا فارسی (۱۳۹۵)، <https://fa.wikipedia.org/wiki>
22. Edgren, G. (1993) "Expected economic and demographic development in coastal zones world wid. In world Coast' 93, National Institute for Coastal and marine Management Coastal Zone Management Center, Noordwijk, The Netherlands;
23. Guneroglu, Abdulaziz and others (2014), "Dynamic Management of the Coasts: marine spatial planning", maritime Engineering, Vol 167 ,
24. IOC (2002), "Steps and tools towards integrated costal area Management. Vol I, manual and Guide, No 42, unesco, 2002;
25. Mokhtari, Sahar and Danehkar, Afshin (2008), "Concept of Integration in Shoreline Management", 8th conference on Environment Management of Enclosed seas (EMECs-8), China, Shanghai, 26-30 Oct.

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران « توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران »

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

